

ДО ПИТАННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДИНАМІКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛЕКСИКОНУ

Козирєва З. Г.

Інститут української мови НАНУ

У статті визначені основні тенденції і особливості розвитку сучасного українського лексикону. Автор звертає увагу на деякі аспекти цього процесу у сфері слововживання і словотворення.

Ключові слова: лексикон, поповнення і скорочення словника, варіанти, орфографія запозичених слів.

In article the basic tendencies and directions of development of a modern Ukrainian lexicon are defined. The author pays attention to some aspects of it process in sphere of word usage and word-formation.

Key words: Lexicon, replenishment and lexicon reduction, doublets, loans speaking another language.

Сучасний етап життєдіяльності українського народу позначений зміною соціокультурної ситуації, видозміною інформаційної бази українського народу, оновленням національної картини світу і відповідно – реорганізацією концептосфери, що відбивається на її вербальному вираженні. Таким чином, змінюється склад актуалізованої лексики, тобто тієї частини системного словникового складу української мови, яка охоплює лексичні одиниці, що потрапляють до соціально значущого контексту. Це стимулює як притік запозичень в українську мову, так і активізує внутрішні джерела, насамперед словотвірні ресурси, семантичні процеси. Останнім часом лінгвокогнітивна і культурологічна специфіка, тематика і склад актуального лексикону привертає увагу науковців у германістиці, славістиці, зокрема русистиці, україністиці та білорусистиці (пор., напр., останні праці Г. Н. Скляревської, Н. Ф. Клименко, О. О. Тараненка, Є. А. Карпіловської, С. Я. Єрмоленко, О. А. Стишова, Б. М. Ажнюка та ін.).

Активний процес поповнення сучасної української літературної мови іншомовними запозиченнями, характерний для кінця ХХ ст., на початку ХХІ ст. посилився під чужомовним глобалізаційним тиском, що дає підстави дослідникам кваліфікувати це явище як загрозу для подальшого органічного розвитку лексичної і словотвірної підсистем сучасної української літературної мови, загалом як “деструктивне явище сучасної української мовної практики” [4, с. 3].

Формування сучасного лексикону позначене також і скороченням, втратою лексичних одиниць, що набуває останнім часом досить помітних масштабів. З ужитку вилучаються, часто штучно, цілі шари лексики, зокрема активні дієприкметники теперішнього часу, пасивні дієслова, цілі словотвірні моделі, запозичені слова, які потрапили в українську мову через посередництво російської мови. Цей процес – скорочення словникового складу – неоднозначний, як і попередній, адже процеси пасивізації та активізації лексики взаємозумовлені і мають спільні причини. Це дає змогу узагальнено визначити такі основні різновиди змін кількісного та якісного складу сучасної української мови: а) повна заміна слова; б) підпорядкування форми слова іншій словотвірній моделі; в) зміни семантичного обсягу слова або сфери його функціонування [8, с. 105; 9; 6; 7].

Формування лексикону нового літературного стандарту української мови вимагає нині від лексикологів і лексикографів посиленої уваги як до визначальних процесів слововживання, так і до принципів і форм лексикографічного опрацювання сучасного словникового складу. Неупереджених словників не існує, та поєднання процесів об’єктивного оновлення лексичного

складу зі свідомо здійснюваним упорядниками суб'єктивним оновленням стало специфікою роботи з упорядкування, кодифікації та розбудови українського лексикону [8, с. 97]. Швидкість модернізації лексики в наш час є причиною того, що словник не може встигати за змінами, які відбуваються в житті, адже ще Л. В. Щерба зауважував, що словник застаріває вже в процесі його укладання.

Мовознавцями аргументовано доведено необхідність створення неологічних словників [7, с. 5]. І все ж формальні, змістові і функціональні властивості нової лексики потребують опису передусім у словниках диференційних, зокрема тлумачних, які являють собою перший ступінь у взаємоналаштованому і взаємозалежному двоступеневому процесі лексикографічного опрацювання нової лексики. Другий ступінь у цьому процесі – поява інтегральних неологічних словників [8, с. 6]. Значна втрата уваги лінгвістів до вивчення мовних процесів через призму літературної мови, дотримання кодифікованої норми якої суворо контролювалося центральною мовною політикою через відповідні важелі впливу, передусім спеціальні науково-дослідні інститути і широкі редакторсько-коректорські кола, пояснюється зниженням її мовної планки наприкінці минулого століття внаслідок стрімкого зростання реальних користувачів літературною мовою з одночасним скороченням справжніх носіїв її норми.

Пошук нових виражальних засобів для нової цільової настанови, зорієнтованої на масову аудиторію і створення загальнонаціонального комунікативного і культурного простору, спричинив втрату наприкінці минулого століття художньою літературою як методу естетичного самовираження особистості своєї нормотворчої значущості і перехід цієї функції до ЗМІ (передусім усних), зорієнтованих на масового споживача (читача / глядача). Таким чином, з кінця ХХ ст. мова ЗМІ з масовим уторгненням розмовної стихії в найрізноманітніших формах її реалізації стає еталонним, нормотворчим чинником, “що впливає на формування норми сучасної літературної мови, а також на рівень етнічної мовної культури загалом” [11, с. 101]. Сучасні неологізми спочатку з'являються і функціонують у мові ЗМІ. Узвичаївшись у мовній практиці, такі лексичні одиниці можуть увійти у спеціальні та загальномовні словники. Скажімо, *девелопер*, *тренд*, які активно використовують ЗМІ, зафіксовані в НСЗ.

Інноваційні процеси, динаміка сучасного українського лексикону відзначаються різноспрямованістю тенденцій розвитку, з одного боку, і взаємозалежністю та взаємозумовленістю – з другого, що детально й аргументовано досліджено у фундаментальній праці “Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі” Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк (К., 2008). Обсяг статті не дозволяє простежити і детально проаналізувати весь спектр лексикографічного освоєння цих процесів, тому зупинимося лише на окремих аспектах лексикографічного відбиття динаміки українського лексикону.

Отже, виваженим шляхом розбудови і нормалізації українського літературного лексикону з огляду на динамічні процеси, які його формують на сучасному етапі, має бути принцип розумної збалансованості між традицією і потребами в нормативному оновленні. Український лексикон потребує обережного опрацювання, вироблення мовознавцями надійних рекомендацій щодо його подальшого вдосконалення, щоб не розірвати історичних традицій у розвитку української літературної мови, адже саме стрижневі традиції забезпечують повагу до неї з боку суспільства.

Накопичений у мовознавчих працях і найновіших загальномовних і галузевих словниках мовний матеріал, а також практична робота укладачів над Додатком до 11-томного СУМа дають змогу простежити тенденції розвитку українського лексикону й окреслити перспективи його розширення.

Дослідники стану української мови на межі ХХ – ХХІ століть підкреслюють посилення чужоземного впливу на неї, зокрема через інтенсифікацію запозичення. Серед причин масового запозичення іншомовних лексичних одиниць одні дослідники називають їх “престижність”

порівняно з відповідними словами рідної мови, а також розмежування “свого” і “чужого” [10, с. 171], інші шляхом порівняння значень нових запозичених слів і значень питомих синонімів виявляють передусім відмінності денотативного характеру [3, с. 39]. Проте не завжди наведені авторами приклади підтверджують достовірність припущень про “престижність” запозичуваного слова чи рангове підвищення його значення в мові-реципієнті як причини інтенсифікації процесу запозичення. Визначення точного значення іншомовних неологізмів необхідне як для правильних висновків щодо причин запозичення, так і з лексикографічною метою. Так, слово *шоп* як самостійний загальний іменник уживається рідко (не в останню чергу з причини своєї неблагозвучності в новому мовному середовищі) і у зв’язку з українськими реаліями винятково в іронічних та пейоративних контекстах. Натомість як компонент частотних композитів (*шоптур, шоптуризм, секшиоп* тощо) має значення відповідної основи мови-джерела. Так, *секшиоп* [ВТС, с. 1303] і в неправильному написанні через дефіс *секс-шоп* [НСЗ, с. 227] у словниках має дефініцію “магазин, кіоск, що торгує літературою сексуального змісту, товарами сексуального призначення”. За типом уживання не у складі композитів використовується як екзотизм – на позначення закордонних реалій або для підкреслення належності закладу до “західної” цивілізації. Пор. суперечність між тлумачною частиною лексикографічного джерела і його ж ілюстративним матеріалом: *Шоп, -у, ек.* “магазин товарів легкої промисловості”. *Всюди – одна картина: шопи, бутики, реклама іноземних фірм, цигарок, продуктів, одягу* [НСЗ, с. 270]. Так само в іменниках-композитах з означальним компонентом *топ-* (від англ. іменної основи *top* “верх” і низки переносних метафоричних значень) “чужоземець”, на відміну від питомого прикметника *кращий*, під кутом зору успішності, місця в ієрархії, орієнтації суспільства на певні зразки містить значення “престижний, дорогий, високооплачуваний”, що не знайшло відображення в лексикографічно засвідчених композитах: *топ-красуня* (подаємо написання згідно з оригіналом) “найвродливіша дівчина зі списку призерів (перші 10–20 місць конкурсу краси)”, *топ-менеджер* “головний менеджер підприємства”, *топ-модель* “модель високого класу (про манекенницю), людина, яка є втіленням еталону краси”, *топ-стиліст* “стиліст найвищого класу, міжнародний майстер” [НСЗ, с. 248].

Важливою проблемою є входження в українську мову нових іншомовних слів та їх правопис. Адаптація нових лексичних запозичень шляхом транслітерування, транскрибування, калькування, гібридування та ін. не забезпечує від появи й неадаптованих форм цих лексичних одиниць, що негативно позначається на всіх підсистемах української мови. Найяскравіше неконтрольованість процесу запозичення нових лексичних одиниць та основ віддзеркалює термінологія, оскільки в умовах світової динаміки терміносистеми почали активно розвиватися й інтенсивно поповнюватися іншомовними словами. Українські друковані та електронні засоби масової інформації, які професійно зобов’язані захищати національно орієнтовані процеси в мовотворчості, самі рясніють англомовними словами, не сприяють виробленню “узвичаєного мовного стандарту” [5, с. 8].

Надмірне використання іншомовних слів, головним чином англійських, за наявності усталених україномовних лексем – інша виразна тенденція в підготовці новітніх словників: *транспарентний* замість укр. *зрозумілий*, *саміт* замість усталеного дипломатичного вислову *зустріч на найвищому рівні*, *зустріч верхівки*, *креативний* (творчий), *месидж* (повідомлення), *дивіденд* (прибуток), *коаліція* (об’єднання, союз), *спікер* (голова парламенту), *спіч* (коротка промова), *стагнація* (застій), *амбасадор*, *амбасада* (посол, посольство), *екзит-пол* (опитування), *електорат* (виборці), *маркет* (магазин), *паркінг* (стоянка автомобілів, автостоянка), *сек’юриті* (охорона), *бодигард* (особистий охоронець), *бєбіситер* (нянька), *бренд* (відома марка), *ритейл* (роздрібна торгівля), *кросинг* (обмін), *кастинг* (відбір), *екшн* (бойовик) тощо.

Із входженням запозичень в український лексикон пов’язана ще одна тенденція його формування. Динаміку розвитку мовної системи зумовлює нині термінізація (зростання питомої ваги спеціальної лексики, наприклад, унаслідок розвитку наявних терміносистем

виникає потреба в спеціалізації окремих термінів, розмежуванні близьких, але нетотожних понять та детермінізації (заміна точних значень книжних слів значеннями менш точними і перехід їх зі сфери спеціальної до розмовної, насамперед через ЗМІ) загальнолітературної мови, що потребує перегляду, систематизації та кодифікації значного за обсягом лексичного матеріалу. Систематизація, кодифікація та стандартизація наукової термінології є основним завданням практичного термінознавства, що включає створення й видання державних стандартів на терміни, правових кодексів, галузевих словників та енциклопедій. Стандартизація (приведення термінології до єдиної системи), як зазначають термінологи, “безпосередньо залежить від розв’язання низки проблем, зумовлених порушенням лексичної загальнолітературної норми” [13, с. 14].

Цей процес охоплює всі стилі, проте найбільш відкриті для нього економічна, особливо у фінансово-банківській сфері, політична і комп’ютерна термінологія (пор.: *пам’ять, шлейф* – в інформатиці, *модуль* – у різних сферах, зокрема освітній, *satelit* – супутник зв’язку, *фол* – порушення норм, правил, обов’язків; *клон* – популяція клітин або організмів, що походять від єдиного предка або точна копія якого-небудь організму, *клонування, клонувати; номінація* лінгв. – називання, найменування, відповідно похідні *номінований, номінатив* та *номінація* – категорія, за якою хто-небудь або що-небудь оцінюється в конкурсі, *номінований (номінований на премію), номінант*). Близьким до цього є процес т. зв. семантичного калькування (*виклик, пірат, піратський, пілотний* “пробний”, *меню*) [1, с. 198], який є одночасно виявом протилежної тенденції – зміни і скорочення словника.

Поява нових видів професійного сленгу – фінансистів, програмістів, операторів електронної пошти, діячів масової культури тощо зумовлює необхідність лексикографічного трактування, зокрема правописного (напр., т. зв. аброексем, юкстапозитів, використання заміників активних дієприкметників і под.) цих одиниць.

Не можна не погодитися з тим, що функція захисту мови стосується й “фахівців-мовознавців, які повинні оперативного вивчати процеси лексико-словотвірних інновацій, давати їм правильну лінгвістичну кваліфікацію, .. формувати суспільну свідомість щодо збереження національно-мовних пріоритетів” [4, с. 4]. Дивно, коли саме мовознавці й ініціюють порушення чинного правопису, а саме:

– передавання на письмі дифтонга **au, ou** через **ав, ов** (а не через **ау, оу** як у правописі) [УП, с. 103], хоч у ряді слів, згідно з правописом, **au** передається через **ав**; тож варіанти на взірць *інаугурація* [НСЗ, с. 88; ВТС, с. 494] і *інаугурація* [ВТС, с. 494] можливі;

– передавання звука [г] у нових лексичних запозиченнях відповідно до вживання їх у мові-джерелі (детальніше див.: [4, с. 5–6]). Прагнення розмежувати звуки [h] і [g] у нових запозиченнях, які згідно з правописом мають один український відповідник [г], природним чином призводить до передавання звука [h] з германських мов через звук [x], що спричиняється до появи так званих фонетичних варіантів, кодифікованих лексикографічними джерелами, напр.: *гакер* [ВЗОС, с. 122] і *хакер* [ВЗОС, с. 752], *хакер* [ВТС, с. 1555; Орф-9, с. 950; НСІС, с. 642], *хосніс* [ВТС, с. 1571; ВЗОС, с. 760], *хосніс* [Орф-9, с. 960; НСЗ, с. 266]. Причиною появи цих варіантів є як лінгвальні, так і екстралінгвальні чинники. Тоді, коли світ все владніше входить у глобалізаційну стадію, українці, за влучним висловом П. П. Толочка, “лишилися в епосі етнопонаціонального романтизму” і “заходилися реформувати правопис української мови” [15, с. 8].

Попри оптимістичні завіряння деяких учених, що “скільки б не було у нас іншомовних слів із г, вони ніколи не зруйнують фонологічної структури української мови, а тільки підтримають те (г), що в ній існує принаймні з другої половини XII – XIII ст. внаслідок незалежного розвитку на власному ґрунті” [12, с. 47], у словниках маємо: *гринджоли* [ВТС, с. 261] і *гринджоли* [ВТС, с. 270], *бігос* і *бігос* [ВТС, с. 79];

– категорично наполягати на необхідності передавати англійське *w* через “органічне для української мови” *в* [4, с. 5] не можна, оскільки правописна норма поширюється тільки на власні назви (за винятком тих, що передаються за традицією через *ay*) (див.: [УП, с. 103]): *уотергейт* [НСЗ, с. 255], *уїк-енд* [ВТС, с. 1500], *вікенд і уїк-енд* [Орф-9, с. 142].

До безумовних порушень правописних норм адаптації нових запозичень фонетичного характеру, зокрема зафіксованими сучасними нормативними словниками, належать:

1) недотримання правила “дев’ятки” в загальних назвах: *меркуриметрія, меркуріфікація* [НСІС, с. 378] замість *меркуриметрія, меркурифікація*; *бодібілдинг, бодібілдер* [РУС, I, с. 106]; *бобісітер* [ССІС, с. 99], *бодібілдер, бодігард, бодібілдинг* [ССІС, с. 113], *праймеріз* [НСІС, с. 491] всупереч зафіксованому орфографічним словником нормативному написанню *бодибілдер, бодибілдинг, бодигард* [УРС, с. 63], *праймериз* [УОС, с. 668] тощо.

2) ігнорування правила незбереження в словах іншомовного походження – загальних назвах подвоєння приголосних відповідно до їхньої української вимови: *скудетто* [НСЗ, с. 232] замість *скудето*; *ваххабізм, ваххабіт* [НСЗ, с. 42] замість *вахабізм, вахабіт*; *офф-лайн* [НСІС, с. 442] замість *офлайн* тощо;

3) написання разом складних іменників з першою складовою частиною **віце-, екс-, лейб-, максі-, міді-, обер-**, які пишуться через дефіс (див.: [УП, с. 33]), напр.: *мінімаркет* [НСЗ, с. 152], *мініскерт* [НСЗ, с. 153];

4) непослідовність передавання *l* у словах іншомовного походження. Цей приголосний передається твердим або м’яким *л* залежно від того, як узвичаєне те чи інше слово в українській мові. Якщо традиційно слова з коренем фольк- (*фольклорист, фольклористика, фольклористичний, фольклористка, фольклорний, фолькслейч* тощо) пишуться з м’яким *л*, чому раптом у словниках з’являються назви *фолк* “музичний жанр, який поєднує народні мелодії з естрадним жанром” [НСЗ, с. 261], *фолк-гурт, фолк-шоу* [НСЗ, с. 262], *фолк-рок, фолк-музика* [Орф-9, с. 943], хоч тлумачна частина словникової статті чітко вказує саме на “фольклорне” походження назви: *фолк-музика* “музика, що основана на фольклорі” [ВТС, с. 1542], *фолк-рок* “напрямок музики року, “електрифікований” варіант поєднання фольклору з роком, що виник у США після Другої світової війни” [там само];

5) інші правописні помилки: *т’ютор* [НСЗ, с. 254] замість *тьютор, конс’єрж(ка)* [НСЗ, с. 114] замість *консьєрж(ка)* та ін.

Серед типових порушень граматичного складу української мови слід передусім назвати:

а) закінчення родового відмінка іменників другої відміни, а саме: назви танців у твердій і мішаній групі мають закінчення *-у* (*вальсу, краков’яку*, але *гопака, козака*). Натомість в останніх виданнях орфографічного словника маємо *вальса* (УОС–2009, с. 82), пор. у попередніх виданнях: *вальсу* (УОС–75, с. 60, УОС–94, с. 64, а також РУС–2008).

Сучасні тенденції в граматичній структурі української мови також відбиті сучасними словниками, напр., у межах родової категоризації всупереч чинному правопису відбувається визначення роду невідмінюваних запозичених іменників загальних назв за т. зв. метаіменниками (узагальненими назвами), напр., *броколі, кольрабі* (капуста), *урду, гінді* (мова) і под., *івасі, путасу* (риба) – ж. р., *цунамі, торнадо* (вітер, ураган) – ч. р. і под.; або ж розрізнення за родом залежно від позначуваного предмета: *фіджі* – ж. (мова), ч. (народ), що фіксується словниками, напр.: *сек’юртіті* – ж. (охоронна фірма), ч. (охоронець) [УОС, с. 797]. Однак і цей критерій не дотримується послідовно. Скажімо, сучасні орфографічні словники кваліфікують *бароко* як іменник середнього роду [УОС, с. 45], а *рококо* – чоловічого [УРС, с. 776], хоч ССІС тлумачить обидва слова як напряма, тобто іменник ч. р. (до речі, це стосується не лише запозичень, помітне також коливання у визначенні роду іменників із суф. *-иш-* і закінченням *-е* (*вовчище* – ч. р. [УОС, с. 152], *свекрушище* – ж. і с. р. [УОС, с. 792], *бабище* – с. р. [УОС: 36], *дівчище* – ж. р. та ін.)).

Дискусійною проблемою в сучасному українському мовознавстві залишається проблема словотвірного освоєння нових запозичень – слів, основ та неформантів та їх орфографічної інтерпретації. Невмотивовані написання складних слів, як наслідок словотвірного освоєння нових слів, основ, аббревіатур та афіксів, створюють чимало проблем, особливо в лексикографічній діяльності. Одні дослідники наголошують на високій словотвірній активності цих запозичень на ґрунті української мови і за її словотвірними типами і моделями [8; 14], інші вказують на очевидну фотографічність виконаних досліджень, що виявляється в намаганні подати всі похідні одиниці від запозичень, зафіксовані в різних джерелах (серед яких трапляється чимало й псевдоваріантів – правописних, фонетичних, словотвірних, граматичних та ін.) [4, с. 6]. Хронологію появи таких одиниць визначають за словниками, залишаючи поза увагою “відповідність нових дериватів традиціям українського словотворення, словотвірним нормам, .. чи заповнює такий нових дериват потрібну номінативну лакуну, чи дублює питому одиницю, тобто є надлишковим” [там само].

Нові складні одиниці, що останнім часом з’явилися в українській мові, одні вчені зараховують до юкстапозитів (складних іменників, утворених з двох самостійних іменників без сполучного голосного) [9, с. 185], інші вважають таку кваліфікацію нових складних одиниць, утворених з двох іменників, що з’явилися під впливом глобалізаційних тенденцій, безпідставною, адже вони деформують граматичну традицію української мови виражати атрибутивність за допомогою прикметника: перший іменник таких складних слів “виражає атрибутивне значення, що є наслідком перенесення на ґрунт української мови англійського словотвірного типу” і порушують питання про “виважений професійний аналіз цих одиниць і з погляду відповідності словотвірним та граматичним нормам, і з погляду необхідності їх українській мові” [4, с. 7]. Пор. різнобій у поданні таких лексичних одиниць у лексикографічних джерелах: *бізнес-еліта*, *бізнес-індустрія*, *бізнес-карта*, *бізнес-каталог*, *бізнес-клас*, *бізнес-клуб*, *бізнес-ландшафт* тощо і усталене *бізнесмен* [ВТС, с. 80; Орф-9, с. 59; ВЗОС, с. 48; НСІС, с. 90], але *бізнес-вумен* [Орф-9, с. 59; НСІС, с. 90], *бізнес-леді* [ВТС, с. 80; Орф-9, с. 59; ВЗОС, с. 48]. Композити з першою частиною *інтер-*, *піар-*, *медіа-* в словниках послідовно зафіксовані в написанні через дефіс з поодинокими прикладами правильного передавання цих слів: *медіаімперія* [ВЗОС, с. 343], *медіамагнат* [ВТС, с. 655; ВЗОС, с. 343], *медіатека* [Орф-9, с. 428].

Як видно з наведених прикладів, лише незначна частина серед цих слів правильно словотвірно оформлені – написані разом відповідно до норм української орфографії, оскільки згідно з правописом, усі складноскорочені слова пишуться разом.

Непослідовність у словотвірному освоєнні однотипних за словотвірним значенням похідних одиниць спричиняє словотвірна і правописна нерегульованість нових запозичень – морфем та словотворчих формантів, що маркують інтенсивність ознаки, професійності (*топ-*, *віп-*, *бліц-*, *біт-*, *біч-* та ін.) – функціональних аналогів уже словотвірно освоєних іншомовних префіксів *супер-*, *гіпер-*, *архі-*, *екстра-*, *ультра-* та українських *над-*, *за-*, які всупереч українській традиції писати префікси інтенсивності разом у нових запозиченнях і новотворах пишуться через дефіс: *топ-менеджер*, *віп-зал*, *бліц-опитування*, *біт-кафе* [4, с. 7], можна додати ще *віп-гість*, *віп-номер*, *віп-обслуговування*, *віп-перевезення*.

За словотвірною нормою творення складних іменників і написання їх через дефіс адаптовано запозичені лексичні одиниці – не юкстапозити в українській мові. Такі слова порушують чинні правила написання слів разом і через дефіс, пор. у лексикографічних джерелах: послідовно *бліцвізит*, *бліцкриг*, *бліцопитування*, *бліцтурнір* [ВТС, с. 88], *бліцкриг*, *бліцкриговий*, але *бліц-візит*, *бліц-вікторина*, *бліц-інтерв’ю*, *бліц-операція*, *бліц-опитування*, *бліц-таксі*, *бліц-турнір* [ВЗОС, с. 52]; *топ-менеджер*, *топ-менеджмент*, *топ-модель*, *топ-модельний* [УОС, с. 884], *топ-хіт* [НСІС, с. 599]; *віп-гість*, *віп-зал*, *віп-зона*, *віп-клієнт*, *віп-клуб*, *віп-ложа*, *віп-обслуговування*, *віп-персона* [УОС, с. 143]; *бігбэнд*, *бігборд*, *бігмак* [УОС, с. 58], *бігмак*

[НСІС, с. 90], але *біг-бенд*, *біг-біт*, *біг-борд* [ВТС, с. 79], *біг-бенд*, *біг-біт* [ВЗОС, с. 47], *біг-бізнес* [НСІС, с. 90]; *бічламар* [ВЗОС, с. 51], *бічбол* [УОС, с. 63], але *бічволей* і *біч-волей* [там само], *біч-рок* [ВЗОС, с. 51]; *бодибілдер*, *бодибілдинг*, *бодигард* [УОС, с. 66], *бодибілдинг* [ВЗОС, с. 54], *бодіпірсинг* [РУС, I, с. 166], але *боді-арт*, *боді-пірсинг* [УОС, с. 66], *боді-арт* [ВЗОС, с. 54], *боді-стайлінг* [РУС, I, с. 166], *ретро-мода* [УОС, с. 740], але *ретростиль* [там само]. Послідовно в лексикографічних джерелах подані композити з першою частиною *веб-* у значенні “частина складних слів, яка означає “призначений для Інтернету”, “який працює в Інтернеті””; “графічна, мультимедійна частина Інтернету” [НСЗ, с. 42]: *веб-адреса*, *веб-архів*, *веб-вузол*, *веб-графік*, *веб-дизайн*, *веб-камера*, *веб-клієнт*, *веб-конференція*, *веб-крамниця*, *веб-майстер*, *веб-навігатор*, *веб-портал*, *веб-ресурс*, *веб-ринок*, *веб-сайт*, *веб-сервер*, *веб-сервіс*, *веб-сторінка*, *веб-форум*, *веб-цензура*, *веб-щоденник* [УОС: 89], *веб-каталог*, *веб-майстер*, *веб-портал*, *веб-сайт*, *веб-сервер*, *веб-сторінка* [НСЗ: 42-43].

Якщо *диск-гігант* “платівка з великою кількістю записів” [ВТС, с. 298] написана через дефіс цілком слушно, то *диск-жокей* “той, хто веде музичну програму на дискотекі або на радіо” [там само] мало б писатися разом як композит, попри його англійський відповідник *disk-jockey* [НБАРС, I, с. 583]. Різною у написанні з переважанням дефісної форми поширюється навіть на слова, які в мові-донорі пишуться разом або окремо, напр.: *біг-борд* “великий рекламний щит з автономним освітленням” [ВТС, с. 79] (англ. *bigboard*), *біг-бенд* “великий джазовий оркестр із 17–20 музикантів” [ВТС, с. 79] (англ. *big bend*), *біг-біт* “форма популярної музики з акцентованим ритмом і яскраво вираженим звучанням басової партії” [ВТС, с. 79] (англ. *big beat* – [НБАРС, I, с. 228]), *боді-арт* “напрямок авангардизму в живопису: розмальовування фарбами людського тіла” [ВТС, с. 90] (англ. *body art*), але *бодибілдинг* “мистецтво формування свого тіла; культуризм” [ВТС, с. 90] (англ. *body-building*), *тайм-аут* 1) “перерва в спортивній грі на вимогу команди або учасника змагання, передбачена її правилами”; 2) *перен.* “перерва в якій-небудь діяльності” (ВТС, с. 1427) (англ. *time(-)out* – [НБАРС, III, с. 513]), *тайм-чартер* “договір про оренду морського судна, його частини на певний строк” [ВТС, с. 1427] (англ. *time charter*) і варіанти *тайм-шифт* і *таймшифт* “судновий документ на вантажні операції, що його складають у закордонних портах і в якому фіксується витрата часу на навантаження і розвантаження під час закордонних перевезень” [ВТС, с. 1427] (англ. *time-sheet*), *форс-мажор* “надзвичайна обставина, яку неможливо передбачити і усунути” [ВТС, с. 1545] (фр. *force majeure*).

На відміну від російської в українській мові дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс *-ір-*, втрачають цей суфікс у всіх формах і відповідно в похідних від них іменниках [УП 2004; 2, с. 233], отже, відповідником до рос. *мелировать* (нім. *melieren*) має бути *мелювати* – овітлювати або контрастно фарбувати окремі пасма волосся, а дія за значенням цього дієслова – *мелювання*, пор. *мелінувати*, *мелінування* [НСЗ, с. 147]. Один із найсуперечливіших пунктів українського правопису про подвоєння приголосних у власних назвах з деструктивно розпливчастими формулюваннями як *правило* і *здебільшого* дослідники слушно радять спростити з огляду на жорстке правило, якого дотримуються науковці всього світу при творенні відпрізвищевих термінів: прізвища та терміни, що від них походять, завжди належить писати однаково [6, с. 62]. Утворені від власних назв терміни в українській мові найчастіше вживаються у формі двослівних сполук, де прізвище виступає в ролі присвійного прикметника (*Лапласове рівняння*) чи семантичного суб’єкта у формі родового відмінка іменника (*рівняння Лапласа*), або, оминувши стадію словосполучення, відразу з’являються у вигляді однослівного терміна (*ампер*, *вольт*, *кюри*), або зазнають скорочення (*фарад*) чи входять до складних термінів як одна з основ (*кулонометр*, *вольтметр*) або твірної основи термінів (*дарвінізм*, *месмеризм*). Намагання узалежнити написання через дефіс поширеної групи аналітичних форм з невідмінюваною власною назвою у препозиції, уподібнюючи

її морфологічну природу до аналітичних прикметників [16, с. 92] не підтверджується практичною лексикографією, пор.: *кюрітерапія* [ВТС, с. 601], *рентгенапарат*, *рентгенапаратура* [ВТС, с. 1213] і *рентген-еквівалент* [там само].

Таким чином, варіативність фонетичного складу запозичень до української мови є як наслідком складного і тривалого в часі декількафазного процесу адаптації запозичуваних лексичних одиниць, так і значної відмінності між українською і англійською лексичними системами (*месидж* – *меседж*, *рієлтер* – *рієлтор*, *масмедіа* – *мас-медіа*) і навіть порушення чинних правописних норм (*тінейджер* – *тінейджер*, *гендерний* – *гендерний*, *бігборд* – *бігборд*).

Правописна невпорядкованість іншомовних запозичень негативно позначається на функціонуванні українських назв: нерідко трапляються неправильні написання давно запозичених або питомих слів, особливо в рекламних оголошеннях, на взірць *спорт-клуб*, *авто-мийка*, *ретрошоу* і *ретро-шоу* тощо.

Тенденція відштовхування від російської мови призводить до появи немилозвучних слів навіть у нормативних документах, напр., у назві держстандарту України (№ 3966-2000): “Засади і правила *розроблення* стандартів на терміни і визначення понять” (виділено нами – *З. К.*)

У статті ми не ставили перед собою завдання здійснити детальний аналіз сучасних лексикографічних огріхів, а лише окреслити тривожні тенденції в словникарській справі та необхідність зосередитися на підготовці доповнень до правил передавання слів іншомовного походження, яких бракує в чинному правописі.

Література

1. Ажнюк Б. М. Англізми в сучасній українській, російській і чеській мовах // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 190–207.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / за ред. І. Вихованця / І. Вихованець, К. Городенська. – К., 2004. – 400 с.
3. Горбов А. А. О некоторых проблемах интеграции иноязычного материала при описании новых заимствований в русском языке // Вопр. языкознания. – № 6. – 2011. – С. 29–40.
4. Городенська К. Г. Нові запозичення і новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови // Українська термінологія і сучасність. – К., 2009. – Вип. VIII. – С. 3–9.
5. Єрмоленко С. Я. Сучасні проблеми дослідження літературної мови // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К. : ВЦ Київ. ун-т, 2001. – Вип. IV. – С. 3–12.
6. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова. – 2007. – № 1. – С. 24–36; – 2008. – № 4. – С. 3–15.
7. Карпіловська Є. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори системної рівноваги // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 148–158.
8. Клименко Н. Ф. Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов’янських паралелей / Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Даниленко Л. І. // Мовознавство. – 2003. – № 2–3. – С. 96–111.
9. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
10. Крысин Л. П. Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX – XXI веков / Л. П. Крысин. – М., 2008. – 702 с.
11. Нешименко Г. П. Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: проблемы, тенденции развития // Вопр. языкознания. – 2001. – № 1. – С. 98–132.
12. Німчук В. В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. ст. / В. В. Німчук. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський держ. пед. ун-т, 2002. – 116 с.
13. Симоненко Л. О. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства // Українська термінологія і сучасність. – К., 2009. – Вип. VIII. – С. 9 – 15.

14. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : Пугач, 2005. – 387 с.

15. Толочко П. П. Несповідимі путі України / П. П. Толочко. – Київ : АртЕк, 2004. – 240 с.

16. Туровська Л. Деякі аспекти розвитку термінологічної лексики сучасної української мови // Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. VII. – С. 89–92.

Словники, довідники

ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.

ВЗОС – Великий зведений орфографічний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь, 2004.

НСЗ – Нові слова та значення. Словник. / укл. Л. В. Туровська, Л. М. Василькова / відп. ред. Л. О. Симоненко. – К. : Довіра, 2008. – 272 с.

РУС – Російсько-український словник у 4-х томах / ред. колегія: Гриценко П. Ю. (голова), Гнатюк І. С., Головащук С. І та ін. – К. : Знання, 2011.

ССІС – Сучасний словник іншомовних слів / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006.

СУМ – Словник української мови в 11-ти томах. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

УП – Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови – стереотип. вид. – К. : Наук. думка, 2004. – 240 с.

УОС – Український орфографічний словник / за ред. В. Г. Складенка. – К. : “Довіра”, 2009.